

Mario Šlosar, dipl. inž.
Centar za održivi razvoj
Vukovarska 19, Rijeka
Doc. dr. sc. **Marijan Vejvoda**
Fakultet za turistički i hotelski management
p.p. 97, Opatija
Ivan Raguzin, dipl. inž.
Ministarstvo Gospodarstva RH
Vukovarska 78, Zagreb

EKOPARK PERNAT NA OTOKU CRESU - REVITALIZACIJSKA ZONA

SAŽETAK

Ovim projektom želi se na području otoka Cresa organizirati obnova jedne od cjelovitih ruralnih zona u skladu s ekološkim i graditeljskim datostima i širim društvenim interesima. Budući da koncipirana revitalizacija obuhvaća integralni pristup, projekt je zamišljen kao sinteza istraživačkih, edukativnih, društvenih i privrednih elemenata. Na temelju toga, razrada koncepta Ekoparka Pernat podrazumijeva : valorizaciju prirodnog i kulturno-povijesnog nasljeđa, očuvanje autohtonog pučkog graditeljstva, obnovu lokalne ekonomije, uređenje krajolika putem interpretacije okoline, zaštitu okoliša, podizanje ekološke svijesti kroz proizvodnu praksu, primjenu alternativnih izvora energije, razvijanje raznih modela otočkog selektivnog turizma. Sve zamišljene aktivnosti vrednovat će:

1. kulturno nasljeđe kao resurs višeg reda kako bi postalo proizvodna kategorija;
2. domicilno stanovništvo i njegovu volju za stvaranjem i očuvanjem svih dobara uz njegovo aktivno ravnopravno sudjelovanje.

Time se želi vratiti identitet ruralnom prostoru, u ovom primjeru poluotoku Pernat, oživotvoriti ga i potaknuti gospodarski razvoj kombinacijom "isplati se - čuva - razvija", a sve u želji za pravilnim korištenjem, zaštitom i unapređenjem temeljnih vrijednosti života.

Ključne riječi: otok Cres, poluotok Pernat, revitalizacija ruralnog prostora, integralni pristup, kulturno dobro, ekološka ravnoteža

1. UVOD

Osnovice za integralni revitalizacijski zahvat nekog konkretnog, i po svojim elementima specifičnog područja, trebaju izbjeći primjenu rutinske i shematske načine gospodarskog, društvenog i kulturnog mišljenja i prakse. Izuzetno vrijedan i specifičan prostor na našem podneblju, premda nedovoljno valoriziran, čine jadranski otoci. Povijesni slijed događanja i činjenično stanje kod većine njih prepoznatljivi

su, većinom, u ovim pokazateljima:

1. koncentracija populacije u urbanim sredinama te stalno smanjivanje i osiromašenje ruralnog prostora,
2. priobalna područja dobivaju na važnosti, potencirajući masovni i kvantitativni oblik turizma;
3. ruralni prostori doživljavaju degradaciju prirodnih, proizvodnih i kulturnih dobara i, vrlo često, prekid s nasljeđem koje se stvaralo stoljećima.

Ponovna težnja za uspostavom prekinutog kulturnog i društvenog kontinuiteta dolazi tek kada se spozna koliko je prekid s prošlošću osiromašio ukupnost života ugrozivši i sam ekonomski razvoj. Razdoblje afirmacije, uz pokretanje mnogih subjekata, zahtijevat će veliko ulaganje duhovnog rada, razvoj kritičke svijesti i materijalnih sredstava. Ekonomska ulaganja bit će rentabilna u dugoročnijem terminu budući da će cjelokupni proces imati relativno dug period djelovanja s ujednačenim i trajnim vremenskim kontinuitetom.

Ovdje razrađena opća globalna koncepcija revitalizacije poluotoka Pernat, kao cjelovitog ruralnog prostora na otoku Cresu, interaktivno će obuhvatiti temeljne ekomuzeološke smjernice i postulate održivog razvoja uz aktivno sudjelovanje domicilnog stanovništva.

2. OPĆI PODACI O OTOKU CRESU

Otok Cres, uz Lošinj i neke druge manje otoke, čini najveći geografski kompleks otočja Jadranskog mora. Najnovija mjerenja određuju površinu otoka Cresa od 405,78 km². Najsjevernija točka je rt Jablanac (45°11'N), a najjužnija rt Suha Punta (44°36'S), tako da atraktivna četrdesetpeta paralela prolazi njegovim sjevernim dijelom. S obzirom na strmu topografiju (vrh Gorice 648 m), i izduženost otoka smjerom sjever-jug, na otoku postoji nekoliko specifičnih klimatskih i vegetacijskih zona. Prema posljednjem popisu (1991. g.) na njemu živi tek 3.238 stanovnika ili 8/km² što je najniža gustoća naseljenosti za otoke, a možda i za čitavu Hrvatsku. S opadanjem broja stanovnika mnoga naselja u unutrašnjosti otoka odumiru ili su već potpuno napuštena, a prema već objavljenim istraživanjima još nekoliko naselja će kompletno nestati sa smrću posljednjeg stanovnika. Najvažnije ekonomske djelatnosti su turizam, brodarstvo, poljoprivreda i stočarstvo. Na kulturnoj razini vidljiva je tisućljetna interakcija krajolika s tragovima vrlo različitih naroda (Iliri, Grci, Rimljani, Mlečani).

Dominantna karakteristika tradicionalnog korištenja zemljišta su stočarska gospodarstva zvana stani, stuan ili stuanje. Nastala su u srednjem vijeku kada je započeo uzgoj ovaca i trajao do 18. st. Takvih višenamjenskih gospodarstava na Cresu bilo je oko 40-ak, a razlikovali su se prema vlasništvu, veličini i izgledu. Neki od tih

gospodarstava razvili su se postupno u zaseoke, a u potpunosti su sva napuštena kroz posljednjih 20-30 godina. Njihovim odumiranjem, dvije otočne privredne funkcije, ovčarstvo i ratarstvo, dosta su izgubile na značenju. U posljednje vrijeme, nekoliko pastirskih stanova, kupili su i obnovili strani državljani i služe im za turističko obitavanje.

S obzirom na svoja prirodna i druga obilježja, na otoku Cresu, moguće je koncipirati četiri cjelovita ekosustava (ruralne zone ili cjeline):

1. zona Beli - Tramuntana
2. zona Cres - Krušovica
3. zona Lubenice - Pernat
4. zona Punta Križa

Na temelju već nekih provedenih istraživanja (M. Vejvoda, O. Magaš, N. Stražičić, N. Duić-Kowalsky, B. Gottardi-Pavlovsky, M. Šlosar i dr.) i razrađenih ideja revitalizacije, stvoreno je pozitivno ozračje za njihovu realizaciju u okviru kulturnih dobara i prostora što ih obuhvaća područje poluotoka Pernat, odnosno zona Lubenice-Pernat.

2.1. *Poluotok Pernat*

Lubeničko-pernatski kraj ili kako ga lokalno stanovništvo zove Garbin, (jugozapadni vjetar), zatvara sa zapadne strane prostrani Creski zaljev te se sa svojim smještajem izdvaja kao posebna mikroregija otoka Cresa. Njegova dužina iznosi oko 12 km, a srednja širina 3 km i većim dijelom je valovita zaravan prosječne visine od 250 metara. Budući da tim krajem, paralelno s morskom obalom, prolazi granica između submediteranske i mediteranske klime, zastupljene su pretežno sve vegetacijske vrste otoka. Osim kamenjarskih pašnjaka, jedan dio poluotoka obiluje plodnom zemljom, nekada vrlo intenzivno iskorištavanom za ratarstvo i vinogradarstvo.

Na tom prostoru smještena su naselja Bertulčići (unatrag nekoliko godina bez stanovnika), Lubenice (24), Mali Podol (4), Pernat (15), Valun (55), Zbičina (14), te nekadašnji pastirski stanovi Grabrovica, Veli Podol, Vršić, danas nenastanjeni. Broj stalnog stanovništva je u stalnom opadanju i bez ikakvog je mogućeg pozitivnog pokazatelja. Zbog toga i niske platežne moći stalno naseljenih, vrlo rijetko se održavaju ili obnavljaju stambeni objekti. Neke napuštene ili poluruševne kuće nađu novog, većinom, inozemnog vlasnika. Privređivanje je svedeno na otprilike tromjesečno turističko iznajmljivanje apartmana ili soba, ovčarstvo i ribarstvo - jedino u Valunu. Kada se gospodarski razvoj želi pretežno temeljiti na turizmu i njegovim drugim popratnim oblicima, osmišljena turistička ponuda tog kraja ističe se jedino u Lubeničkim glazbenim večerima i pojedinačnoj, neorganiziranoj ponudi

domaćih poljoprivrednih proizvoda (ovčje runo, sir, maslinovo ulje) od lokalnog stanovništva.

3. POLAZNE ODREDNICE REVITALIZACIJE – KONCEPT EKOPARK PERNAT

Revitalizaciju povijesnih događanja treba sagledavati na planu materijalnog nasljeđa, vremena i prostora, kao i na identitet urbanih i ruralnih zajednica. Ruralne sredine, a naročito one s nepovoljnim demografskim prilikama, mogle bi vrlo lako izgubiti svoje autentično graditeljsko nasljeđe s izvornim tradicijskim sadržajima i etnografskim prikazima života u prošlosti, i predajnu tradiciju koja svjedoči o postojanju jednog vremena ako se ne poduzme najviši oblik integralne zaštite (tzv. “aktivna zaštita”) koja obuhvaća društvenu i prirodnu okolinu.

Kako bi se provela intervencija u određenom prostoru s novim konceptima i sadržajnim komponentama radi reafirmacije ukupnog dosadašnjeg ljudskog stvaralačkog rada, treba se usredotočiti na tzv. *novi muzej, muzej u razvoju* (uz poznate sintagme muzej na otvorenom, ekomuzej, integralni muzej, ekopark i sl.) kao temeljnu osnovicu za aktivnu zaštitu i revitalizaciju cjelokupnog nasljeđa.

Pristup organiziranju i osmišljavanju takvog specifičnog oblika muzeja podrazumijeva: određeni prostor oživjeti djelotvornom zaštitom “in situ”, provoditi edukativne i znanstvene programe radi stvaranja korpusa znanja, uključiti lokalno stanovništvo i posjetitelja toga prostora da bude dio aktivnog procesa, valorizaciju provoditi putem ekološke ravnoteže i okretanjem vlastitim resursima što će omogućiti identifikaciju univerzalnih vrijednosti povjesnih i kulturnih vrednota.

Bilo kakav oblik kulturnog nasljeđa treba prevrednovati tako da postane proizvodna kategorija, a ne samo kulturno-povijesna obveza društva. Osobito će se to razvijati putem raznih oblika selektivnog turizma, tog važnog gospodarskog segmenta, u kojemu su implementirani koncepti i primjene održivog razvoja.

Zbog postojećih komparativnih prednosti poluotoka Pernat među kojima se ističe i sam prostor-prirodni ambijent ali i sve veće opasnosti od nestanka vidljivih veza s korijenom prošlosti i tradicionalnosti ruralnog podneblja, osnovan je Centar za održivi razvoj, sa sjedištem u Lubenicama, kao pravni i organizacijski subjekt, a radi integralne revitalizacije te ruralne zone otoka Cresa. Centar je, unutar svojih radnih kategorija, usmjerenih na zaštitu prirodnog okruženja, valorizaciju povijesnog nasljeđa, lokalnu ekonomiju, interpretaciju krajolika i sl., razradio i postavio osnove za niz projekata koji bi trebali pridonijeti održivom i skladnom razvoju poluotoka Pernat, kao i otoka Cresa.

3.1. *Ruralno nasljeđe / arhitektura / prostorno planiranje / kapitalna investicija*

Kao nukleus svih budućih zbivanja primarna je potreba urediti jedan stambeni objekt. U tu svrhu idealnim se pokazao zapušteni župni dvor u Lubenicama s recentno uređenim jednim dijelom izvornog objekta izgrađenog krajem XIX st. S arkadnim otvorima, tornicom, šternom, predprostorom prema gotičkoj crkvi Sv. Jakova i malim trgom, vrlo je atraktivna cjelina i nameće se kao prioritet arhitektonske i građevinske sanacije.

Njegovom adaptacijom stvaraju se koraci za:

- novo središte javnog života s raznim kompatibilnim sadržajima edukativnog karaktera;
- očuvanje i zaštitu jednog stambenog objekta uzimajući u obzir sve kriterije zdravstveno-ekološke kvalitete življenja i primjene pasivne solarne arhitekture uz poštivanje tradicijskog graditeljskog nasljeđa.

Način izvođenja:

- I. faza - adaptacija njegovog prekrivenog dijela (oko 130 m²)
- II. faza - adaptacija ruševnijeg južnog pročelja i popratnih elemenata koji pripadaju izvornom objektu (oko 100 m²).

U svrhu javnih prezentacija izložaba, predavanja kao i višednevnih radionica kojima se želi potaknuti javnost o općem značenju ekoparka Pernat i svim njegovim popratnim sadržajima koji se temelje na održivom razvoju sela i malih gradova u sklopu Deklaracije Ecovasta (European Council of Village and Small Towns), vrlo atraktivnim se pokazala prizemna zgrada bivše osnovne škole u Lubenicama s površinom od oko 50 m².

3.2. *Prirodno obilježje / komunikacijski putevi / “čitanje prostora”*

Za svaki novi prostor, većina njegovih posjetitelja ima motivaciju spoznati manje uočljive, ali intrigantne točke interesa. Cjelovita ambijentalna slika postiže se pješačkom kulturom koja stvara smisao za percepcijom okoline, a onda i njezinom zaštitom.

Na širem lubeničkom prostoru osmišljena je i oblikovana pješačka staza “Hibernica” koja sa 26 interesnih točaka (postaja) obuhvaća: javne objekte, sakralne građevine, arhitektonske i etnografske elemente graditeljske baštine, vizure, te elemente u prostoru (lesa, gromača, mergar, lokva i sl.). Interpretacijski pano staze, jednostavne i lako čitljive oznake i ilustrirani katalog-vodič omogućit će lakše “čitati”

taj prostor i dati detaljnu informaciju o njemu. Stavljanjem u funkciju staze “Hibernicia” započinje prva dionica otočne magistralne pješačke staze na poluotoku Pernatu koja bi tada povezivala: na sjeveru pastirski stan Grabrovica, na jugu brdo Helm, odnosno pastirski stan Veli Podol i put prema lokaciji Grmov, a na istoku naselja Pernat i Valun. Kontinuitetom se predlaže povezivanje te magistralne staze s europskom pješačkom stazom E6 koja povezuje Baltičko more s Kastvom. Na taj način bi se obnovio povijesni Jantarski put koji povezivao sjevernu Europu s Cresom.

3.3. Lokalna ekonomija / tradicionalno obiteljsko gospodarstvo

Ljudski potencijal, sa svojim obveznim dnevnim ili tjednim poslovima i stvorenim rezultatima rada, ipak je najvredniji, i danas visoko cijenjeni resurs. Iz bilo kojih razloga gube se, vrlo neprimjetno, tragovi o kontinuitetu tradicije u domaćinstvu. Premda upornost lokalnog stanovništva da zaboravnost dođe što kasnije i nasušna životna potreba za prirodnom kvalitetom dopuštaju nam da još danas budemo svjedocima dobivanja kruha iz krušne peći, prerade sira, proizvodnje maslinovog ulja ili, nešto rjeđe, dobivanja suhog voća.

Jedan od načina tjednog, odnosno mjesečnog domaćinskog posla, bilo je i pečenje kruha u krušnim pećima. Od njih više od 30-ak na prostoru poluotoka Pernata, danas je većina izvan funkcije, napuštena ili u ruševnom stanju, a u malobrojnima se kruh peče prigodno ili vrlo rijetko.

U cilju valorizacije tog jednog segmenta tradicionalnog gospodarstva, poduzete su sve radnje radi obnove, održavanje i stavljanja u funkciju krušne peći, dobivanja kruha kao normalnog creskog proizvoda uz aktivno sudjelovanje lokalnog stanovništva. Svi posjetitelji moći će se organizirano priključiti procesu pripreme i pečenja kruha kao jednog od oblika aktivnog sudjelovanja u upoznavanju miljea na kojem borave. U periodičkim intervalima također će se poticati kontinuirani dolazak raznih interesnih grupa u cilju upoznavanja i edukacije pripreme kruha.

3.4. Pučko graditeljstvo / nasljeđe krajolika

Neizbrisiv trag i dubok dojam estetike krajolika i kulturnog nasljeđa duž cijelog otoka Cresa, među mnogim elementima pučkog graditeljstva, čine suhozidi (gromače) koji su zakonom zaštićeni kao dio ambijentalne cjeline. Njihov, ponekad stotinu metarski neprekinuti lanac podignut je kako bi se odredilo vlasničko stanje zemljišta - pašnjaka ili zatvorile manje obradive površine. Suhozid je jedan od identiteta creskih predaka koji ponekad doživljava grubu devastaciju nepromišljenim potezima. Sve je manje majstora koji znaju vještinu njegovog građenja pa bi se kontinuitet održavanja i zaštite provodio putem stalnih višednevnih edukativnih radionica. Transformacija

živog znanja i vještine bila bi podloga svojevrsnom trajnom “suveniru u prostoru” stvaran u sprezi creskog težaka, organiziranih skupina đaka (učenika), odnosno turista željnih novih spoznaja, trenutno posjećenog prostora.

3.5. Ekopoljoprivreda / permakultura

Obradivanje malih parcela u krševitom okruženju moguće je samo manualno na prirodan način, čime se implicira senzibilitet prema zemlji, lokalnoj zajednici kao cjelini i poštuje prirodni ciklus. U konceptu ekoparka Pernat proizvodnja zdrave hrane dio je znanstveno-edukativnog sustava, poprima obilježje duhovne transformacije te uspostavlja ravnotežu s okolinom, ali i nadilazi funkciju gospodarskog privređivanja. Učinkovita skrb za tlo, racionalna upotreba energije, planiranje prostora na principima permakulture (permanentna agrikultura = trajna poljoprivreda) odrazit će se i na prepoznatljivost proizvoda toga kraja i njegovo zdravstveno-ekološko vrednovanje.

Većinu parcela u blizini svih mjesta moguće je u vrlo kratkom roku pretvoriti u obradive površine i energetske djelotvorne sustave. Autonomnost dobivanja hrane vlastitim radom i samoodržavanje unosi pozitivnu psihosocijalnu komponentu svakom aktivnom sudioniku u tom lancu.

3.6. Prometna komunikacija

Automobil, s pogonom na fosilna goriva, nezaobilazni je čimbenik za dolazak do određenih turističkih destinacija, ali i veliki zagađivač okoliša. U zamjenu za klasični motor, pojavljuju se u eksperimentalne, ali i komercijalne svrhe futuristička rješenja s primjenom raznih alternativnih izvora energije: primjena električne energije – elektromobil, primjena dušika, vodika, zbijenog plina i biogoriva. Za kretanje po poluotoku Pernatu ponudit će se nekoliko varijanti : a) radi zaštite okoliša i očuvanja nezagađenog zraka pokrenuti stvaranje malog voznog parka s prijevoznim sredstvima na alternativni izvor energije, b) u cilju rekreacije i zaštite prostora potaknuti iznajmljivanje mountain-bikea, c) u atraktivne svrhe ponuditi jahanje magarca ili konja, d) označenim putevima razvijati pješačku kulturu. Navedeni oblici postupno će se uklopiti u normalni način prometne komunikacije kako bi se - samim dolaskom na prostor poluotoka - stvaralo ozračje osvješćenijeg boravka.

3.7. Meteorološki monitoring

Praćenje osnovnih dnevnih klimatskih promjena, objavljivanje podataka i mogućnost usporedbe s drugim hrvatskim ili europskim meteorološkim postajama bitan je segment u širem programu Ekoparka Pernat. Podaci bi, također, poslužili za

optimizaciju solarnih sustava koji se namjeravaju postaviti na kompleks pastirskog stana Grabrovica u sklopu razrade pasivne kuće nulte energetske potrošnje, kao i mogućih potreba Državnom hidrometeorološkom zavodu. Na edukativnom planu potaknulo bi uključivanje u GLOBE program (Global Learning for the Benefit of Environment) uz zajednički rad sa školama na otoku Cresu i Lošinj. Osim što taj program nudi kombinaciju ekologije i informatike, on učenicima znači i odgoj za okoliš koji premašuje deklarativan pristup.

3.8. *Bio monitoring / kvaliteta okoliša / vrijednosti boravka*

Premda je cijeli prostor poluotoka Pernata još uvijek ekološki nenarušena sredina, takav bi status vrijedilo, s određenim ispitivanjima, predočiti javnosti te poduzimati sve mjere kako bi kvaliteta okoliša pridonijela većoj razini vrijednosti boravka. U suradnji sa Županijskim zavodom za javno zdravstvo, iz Rijeke, ispitivanja bi obuhvatila čistoću kupališnog mora, bunarske vode kao segment dnevne potrošnje tekućine te, postavljanjem male kontrolne stanice, praćenje kakvoće zraka. Pažnja bi se, kao sekundarna stavka, posvetila i ispitivanju stanja nekoliko obližnjih lokava koje služe za napajanje sitne stoke. Podloga za dodatni edukacijski segment s učenicima i studentima koji bi, u sklopu svoje redovne nastave, na terenu provodili fakultativne sadržaje.

3.9. *Ispitivanje posjetitelja / razvijanje dijaloga svih čimbenika*

Briga o cijelom prostoru, raznovrsnost sadržajne ponude posjetiteljima, permanentno usavršavanje svih aktivnih sudionika i sl. javno će se moći ocijeniti putem prikupljanja mišljenja i podataka od lokalne zajednice i posjetitelja. Također će se, u određenim periodima, provoditi anketiranje turista koji posjećuju mjesta na poluotoku Pernatu, kako bi se dobila predodžba o njihovim socio-ekonomskom značajkama. Tim postupcima želi se razvijati dijalog između svih čimbenika koji želi pridonijeti kvantitativno ozračje u kreiranju razvojne politike i osmišljavanju projekata, odnosno akcija.

3.10. *Gospodarski kompleks / ovčarska ekonomija / pastirski stan Grabrovica*

U globalnoj politici revitalizacije poluotoka Pernat i njegove strategije gospodarenja svakako treba dati naglasak na uređenje pastirskog stana Grabrovica na najsjevernijem dijelu. Prema programu razvoja ekoparka njemu se namjenjuje funkcija ekostanice zbog prednosti koje proistječu iz zemljopisnog položaja, atrak-

tivne mikrolokacije, pogodnog terena za ekopoljoprivredu i sl.

Osim što će se njegovom obnovom zadržati tradicionalni graditeljski elementi, ujedno će biti definiran i razrađen projekt energetske kuće, odnosno pasivne kuće nulte potrošnje. Na tim načelima trebaju se provoditi tehnološke i ekološke značajke održivog razvitka, energetska učinkovitost obnovljivih izvora energije, ekološki efekti u funkciji zaštite okoliša, svijest javnosti o pitanjima zaštite okoliša pri upotrebi energije i sl.

Ponovno uspostavljanje kulturološkog kontinuiteta putem edukacijskih i istraživačkih djelatnosti, sustavnog prikupljanja podataka i informacija, stvaranje senzibiliteta za neposrednim suradničkim odnosom prema prirodnim elementima i energijama i sl., nadilazi postojeće shematske i rutinske načine mišljenja i prakse.

Stambeni kompleks Grabrovica sastoji se od stana bravara i pastira, štale, ladanjske kuće (palac), cisterne, krušne peći u vidu samostalnog objekta i kapele B.D.M. Sve zgrade su u lošem stanju, osim kapele. Nekada je Grabrovica pripadala obitelji Petris iz Cresa, a danas je u vladništvu Opće poljoprivredne zadruge Cres.

3.11. *Edukacija / odrednice muzeologije / koncepcija održivog razvoja*

Provedba kontinuirane edukacije u cilju podizanja ekološke i holističke svijesti čine potporu za postojanje ekoparka Pernat i ostvarenje njegovih aktivnosti. Kod tradicionalnih vrednota svakodnevnog života treba nestajati dominantan odnos prema prirodi, a sve više potencirati različite stilove života koji se temelje na selektivnom vrednovanju lokalnih prirodnih resursa i razvijanju metoda njihovog uravnoteženog korištenja.

Putem muzeologije, kao znanstvene discipline, koja obuhvaća izučavanje ljudskih i prirodnih ekosustava, teme za provedbu edukativnih programa obuhvatile bi: pojam i organizaciju ekomuzeja, zavičajnu kulturnu baštinu, zaštitu čovjekove okoline, otok Cres u kontekstu europske i mediteranske kulture, specifične probleme i metode revitalizacije ruralnog prostora, pojam naselja i zgrada, alternativne izvore energije, prostorno planiranje, ekopoljoprivredu, ekoturizam/ agroturizam i sl. Koncepcija održivog razvoja sagledavat će se kroz ekološku, ekonomsku, društvenu i tehnološku održivost kako je već i zacrtano u radnim kategorijama i njihovim projektima.

3.12. *Sakralna baština / pučko sakralno graditeljstvo*

Na prostoru poluotoka Pernat nalaze se razni tragovi kultura od prapovijesti do danas, među kojima i šesnaest sakralnih objekata u razdoblju od 14. do 19. stoljeća. Njih sedam ima donekle kontinuiranu brigu, šest natkrivenih je u zapuštenom stanju, dok dvije romaničkog stila i jedna hibrid-gotika su u poluruševnom stanju. Neke

od njih služe ovcama za sklonište, a u samim Lubenicama, romanička crkvice Sv. Nedjelja, spremište je lokalnoj obitelji.

U namjeri da ona i cijeli njezin okolni prostor, na kojem je, prema pretpostavkama, prije otprilike 4.000 god., postojalo pretpovijesno naselje, postane sakralno-galerijski kompleks, inicira se njezino uređenje i trajna zaštita. Time se želi potaknuti društveno-ekonomsko vrednovanje kulturne baštine u kontekstu obogaćivanja turističke ponude i trajnija skrb o pučkom sakralnom graditeljstvu.

3.13. *Arhitektonski kompleks / autohtona otočna kuća / tradicionalno življenje*

Revitalizacija određenog prostora uspijeva krenuti pozitivnim saznanjima samo ako u svojim osnovnim postulatima uključuje opstanak lokalnog stanovništva i/ili dolazak nove, mlađe populacije s namjerom stalnog boravka.

Svakodnevica življenja iskazuje jedini pravi način upoznavanja određene sredine, njezine kulture i jezika. U tom kontekstu primarno je etnološki i arhitektonski urediti jednu građevnu jedinicu (nekretninu) u autohtonu otočnu kuću sa svim tradicionalnim elementima toga podneblja i ostvariti jedan oblik tzv. aktivnog muzeja “tradicionalne kulture”. Njezini novi “domaćini” skupljali bi, bilježili, primjenjivali u svom dnevnom radu te prenosili znatiželjnim posjetiteljima, sve oblike dnevnog lokalnog življenja. Takvo mjesto podrazumijeva kontinuirano stručno vodstvo posjetitelja, opuštenu razgovor, upoznavanje jezika, sudjelovanje trenutnih posjetitelja ili najavljenih grupa u raznim dnevnim/tjednim poslovima i sl.

3.14. *Astronomska opservacija / astroturizam*

Zbog vrlo atraktivnih noćnih promatranja nebeskih prostranstava pokreće se i razrađuje projekt o postavljanju zvjezdarnice-astronomske osmatračnice u blizini brda Helm, nedaleko od Lubenica. U suradnji s iskusnim astronomima nudio bi se astroturistički program. On bi sadržavao: razgledavanje tematskih izložaba s astronomskim eksponatima, znanstveno-popularna predavanja, javno isticanje astronomskih informacija, doživljaj noći u krugu zvjezdarnice (opažanje nebeskih pojava uz dodatna predavanja), poticanje proizvodnje sunčevih ura ili drugih astronomskih predmeta u svrhu suvenira i dr. U tom kontekstu značenje astroturizma nadilazi znanstvene i edukativne okvire i donosi gospodarsko-turističke efekte.

3.15. Izložbe / radionice / predavanja

Neke od navedenih radnih kategorija mogu se, uz određene prilagodbe, transformirati za vikend/tjedne radionice s ciljem što boljeg upoznavanja javnosti o sadržajima koji se temelje na održivom razvoju sela i malih gradova. Osmišljavanje raznih umjetničkih manifestacija, npr. “Ex tempore” i sl., kreiranje umjetničkih zanata radi stvaranja autohtonog suvenira (materijali vuna, kamen, drvo), gostovanje priznatih stručnjaka-pedagoga radi što boljeg prenošenja znanja i vještina, organiziranje mini-sajma s umjetničko-zanatskim produktima, godišnje postavljanje tematskih izložaba i sl. Dobiveni radovi (eksponati) pojedinih likovnih radionica bit će dio stalne galerijske postave u Lubenicama koja bi se osnovala na taj način. Stvara se još jedan vid obogaćivanja turističke ponude.

3.16. Bioraznolikost / flora i fauna

Bogatstvo nekog kraja ogleda se u raznolikosti, očuvanju i održavanju biljnog i životinjskog svijeta. Njegov opstanak, naročito danas, ovisi - osim o prirodnoj samoregulaciji, vrlo često i o čovjekovom (ne)kontroliranom i (ne)savjesnom ponašanju. Degradacija šume, erozija tla, osakaćeni pašnjaci i njihov prostor pretvoren u ogoljeli prostor i sl. obilježja su koja očekuju trajniju zaštitu. Zbog svoje izduženosti, u pravcu sjever-jug, otok Cres značajan je po raznolikosti sustava vegetacije od europskih (kontinentalnih) do mediteranskih vrsta. U tom kontekstu predlažu se, osnovni, vrlo prihvatljivi zahvati koji tvore spregu edukacije, zaštite i aktivnog turizma te uključuju: čišćenje i održavanje lokvi (trajna aktivnost), pošumljavanje ogoljelih površina (povremena aktivnost), briga o maslinicima (sezonska aktivnost), ponuda raznolikog ljekovitog bilja (trajna aktivnost), monitoring kretanja životinjske populacije i njihova zaštita od mogućeg ugrožavanja. S vrsnim stručnjacima provoditi campus istraživanja za određene mikro cjeline na otoku o rasprostranjenosti, ponašanju, prehrani i načinu razmnožavanja pojedinih vrsta životinja (dugogodišnja aktivnost).

3.17. Ruralni turizam / ekoturizam / agroturizam

Koncept Ekoparka Pernat i njegovih razvojnih aktivnosti zahtijevat će integralan pristup u kreiranju turističke ponude. Novi oblici selektivnog turizma trebaju usvajati i primjenjivati ekonomiju malih razmjera i strategiju održivog razvoja kako bi se počela ostvarivati razvojna kombinacija “isplati se-čuva-razvija” na prostorima ruralne zone Lubenice-Pernat. Ako preispitamo turističke ideje tog podneblja, tada

umjesto dosadašnjeg poznatog trostrukog “S” (sun-sea-sand), treba poseban naglasak biti usmjeren na:

- oživljavanje ambijentalne sredine uz okretanje vlastitim resursima;
- identifikaciju univerzalnih vrijednosti nasljeđa;
- ekološki uravnotežen pristup ponude;
- humaniji boravak posjetitelja;
- zaštitne mjere prirodnih i kulturnih obilježja;
- pripremanje i posluživanje tradicionalnih domaćih specijaliteta;
- kreiranje raznovrsnih aktivnosti kao dio dnevnog/tjednog ciklusa ruralnog obiteljskog gospodarstva;
- povećanje turističke potrošnje u kvalitativnom smislu (ekološke datosti štite se i čuvaju novom i osvješćenijom klijentelom na načelima “malo - kvalitetno - trajno”);
- oživljavanje tradicijskih oblika privređivanja unutar kojeg važno mjesto ima izrada autohtonih predmeta koji bi ujedno bili i autentičan suvenir (vuna, kamen).

Treba, u potpunosti, izbjegavati turističku prenapučenost i zagovarati kvalitetu u odnosu na kvantitetu. Nove oblike ulaganja usmjeriti na periodično nenastanjene ili napuštene kuće, odnosno pastirske stanove kako bi se stvorila podloga za ekopansione. Prosperitet i razvoj ruralnog turizma osobito će zahtijevati povećanje stalno naseljenog ljudskog potencijala mlađe dobi s urbanog dijela otoka ili entuzijasta s kopna.

Područje Ekoparka Pernat trenutnim stanjem ispunjava neke uvjete za turističku aktivnost novih sadržaja (zdrava klima, nezagađeni zrak i voda, očuvana priroda i graditeljsko nasljeđe, očuvane socio-kulturne značajke, slikovit krajolik i sl.), ali uz odgovarajuće stimulacijske zahvate, savjete, edukaciju zainteresiranih, morat će se prilagoditi tržišnim promjenama i zahtjevima za nadolazeće oblike selektivnog turizma i tako zadovoljiti razne interesne skupine i posjetitelje veće platežne moći.

4. MODEL FINANCIRANJA EKOPARKA PERNAT

Budući da dolazak posjetitelja-turista općenito pridonosi onečišćenju i uništenju okoliša, morat će se prilagoditi strožim uvjetima ponašanja u području ekoparka Pernat u cilju opće zaštite i čuvanja svih prirodnih i kulturnih dobara. Ujedno će se svakom posjetitelju, na ulaz u Ekopark Pernat, naplaćivati pristojba za njegov boravak i/ili jednodnevni posjet što će pridonijeti jačanju ekološke svijesti, saznanju o sudjelovanju u skrbi za dotični prostor i podizanju digniteta području ekoparka. Zbog iznimke u naplaćivanju, struktura pristojbe bi imala tri razine : pun iznos, polovičan i bez naplate.

Osim pristojbe, koja bi činila najveći dio prihoda za upravljanje ekoparkom,

među ostale načine financiranja mogu se ubrojiti:

- a) pružanje usluga poput izleta s vodičem, izleta s biciklima, tečajevi/vikend radionica u sklopu lokalne ekonomije ili obiteljskog gospodarstva i sl.;
- b) prodaja suvenira, majica, razglednica, lokalnih zanatskih proizvoda;
- c) rezerviranje objekata/apartmana u sklopu ruralnog turizma;
- d) predlaganje određenih programa međunarodnim organizacijama (UNESCO, Vijeće Europe, Europska unija, REC, Euro-Mediterranean i sl.);
- e) specijalne pristojbe za posebne korisnike (istraživači, autori filma i sl.);
- f) vladina namjenska sredstva;
- g) posjeti muzeju “tradicionalne kulture” zajedno s rekonstrukcijom unutrašnjosti jedne autohtone otočne kuće;
- h) prilozi sponzora/donatora

Nakon određenog vremena pokretanja programa i svladavanja poticajnih mjera, Ekopark Pernat trebao bi sve više krenuti prema regulativi samoodrživosti.

5. ZAKLJUČAK

Ruralni prostori i svi koji na njima žive, doživljavali su krizu identiteta i znakovite sociološke, ekonomske, i društvene promjene pojavom postindustrijskog i potrošačkog društva. Takva slika odrazila se na cjelokupno područje otoka Cresa koji je povijesno bio podvrgnut i čestim političkim reformama i promjenama vlasti. Glavni uzroci tih promjena bili su : kontinuirana depopulacija, pad ruralnog gospodarstva, nestanak tradicionalnog nasljeđa, modernizacija poljoprivrede, zagađenje okoline i dr. Stanje do kojeg su oni doveli danas traži hitnu intervenciju uz osnovna načela održivosti.

Prostor poluotoka Pernat jedna je prirodna, društvena i gospodarska cjelovita ruralna zona za koju, na načelima ekomuzeoloških odrednica, održivog razvoja i integralnog pristupa, postoje relevantne osnove revitalizacije. Cilj je postizanje ravnoteže između očuvanja okoliša i društveno-gospodarskog razvoja s naglaskom na oživotvorenju svježih turističkih ideja, a provodio bi se valorizacijom prirodnog i kulturno-povijesnog nasljeđa, očuvanjem autohtonog pučkog graditeljstva “in situ”, ponovnom afirmacijom lokalne ekonomije, obiteljskog gospodarstva, uređenjem krajolika putem interpretacije okoline, razvijanjem raznih oblika ruralnog/ekoturizma uz kontinuirano vrednovanje domicilnog stanovništva i njegovim aktivnim i ravnopravnim sudjelovanjem u svim segmentima djelatnosti.

Takvi i slični revitalizacijski programi vezani su uz kulturno dobro i moguće ih je mjeriti istim pokazateljima efikasnosti investiranja kao i kod primarnih djelatnosti, a kulturnu baštinu treba oživotvoriti na način da bude proizvodna kategorija. Nave-

dene ili slične radne kategorije, moguće je, uz određene prilagodbe, implementirati na bilo koji drugi otok, odnosno druga područja lokalnog ili nacionalnog značenja i tako stvarati decentralizirane revitalizacijske zone integralnog tipa.

LITERATURA:

1. Črnjar, M. Znanstveno traganje za održivim razvitkom. 2nd International Scientific Conference "Economics nad Ecology in Function of Tourism Development", Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija, 1999. str. 447-459
2. Duclos, J.C. Mjesto ekumuzeja u razvoju muzeološkog promišljanja, *Informatica Museologica*, 1/4(1994), str. 57-63
3. Duić-Kowalsky, N. Polazne odrednice eko-parkova: primjer Eko-parka na otoku Cresu, *Muzeologija* 34(1997), str.178-185
4. Ecovast. Strategija za ruralnu Europu. Zagreb, Hrvatska sekcija Ecovast-a, 1998.
5. Goldsmith, E. Termodinamika i ekodinamika. 2. program Hrvatskog radija. 30(1990), str.147-163
6. Ham, S. Environmental Interpretation: A practical Guide for People with Big Ideas and Small Budgets, Colorado (Usa), North American Press Golden, 1997
7. Koščak, M. Seoski turizam-prilika za razvoj slovenskog sela, Zbornik radova, Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj, Zagreb, 1994, str. 123-131
8. Korlević, K., Krajnović A. Razvoj astroturizma u Višnjaju. Zbornik radova. Tourism and Hospitality Management, Opatija, 5(1999)1-2, str. 85-96
9. Krippendorf, J. Putujuće čovječanstvo: za novo poimanje slobodnog vremena i putovanja, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1986.
10. Magaš, O. Lubenice-prijedlog adaptacije i sanacije, Rijeka, Institut građevinarstva Hrvatske, Poslovni centar Rijeka, 1995.
11. Magaš, O. Revitalizacija autohtone stambene kuće Kvarnera, *Tržište* 7(1995)1/2, str. 339-364
12. Maroević, I. Identiteti povijesnoga grada: sustavski pristup vrednovanju naslijeđene urbane strukture, *Socijalna ekologija*, 5(1996)1, str. 65-72
13. Maroević, I. Uloga muzeologije i njezin doprinos temeljnim znanstvenim disciplinama, *Informatica Museologica*, 1/2(1992), str. 92-95
14. Matic, M. Gospodarenje energijom, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
15. McIntyre, G. Sustainable Tourism Development: Guide for Lokal Planners, World Tourism Organisation, 1993.
16. Mendras, H. Seljačka društva: elementi za jednu teoriju seljaštva, Globus, Zagreb, 1986.
17. Mišćević, Lj. Ahitektura energetskog i ekološkog funkcionalizma, *Čovjek i prostor*, (1990)11-12, str. 10-12
18. Muvrin, D. Eko usmjereni razvoj: koncept i strategija razvoja lokalne zajednice, ekološki kriterij, Zbornik radova, Stvaranje stabilnog, prilagodljivog i životno sposobnog hrvatskog gospodarstva, Zagreb, Hrvatsko društvo za sustave, 1995, str. 423-426
19. Nacionalni program razvitka otoka. Zagreb, Ministarstvo razvitka i obnove, 1997.
20. Plan gospodarenja okolišem Cresko-lošinjskog otočja: program tehničke pomoći za zaštitu okoliša u Sredozemlju, Državna uprava za zaštitu okoliša-Odjel za zaštitu Jadrana, Rijeka, 1996.
21. Povratak na hrvatske otoke: život u domovini, Ministarstvo useljeništa i obnove, Zagreb, 1998.
22. Starc, N. Razvoj, održivost i ocjena ulagačkih pothvata. Zbornik radova, Prema održivom razvitku turizma u Hrvatskoj, Zagreb, Institut za turizam, 1994, str. 67-81
23. Stražičić, N. Otok Cres: prilog poznavanju geografije naših otoka, SIZ kulture Općine Cres-Lošinj, Mali Lošinj, 1981.

24. Vejvoda, M. Revitalizacija spomenika kulture Pustinja Blaca na otoku Braču: disertacija za doktorat, Zagreb, Arhitektonski fakultet, 1992.

Mario Šlosar
Marijan Vejvoda
Ivan Raguzin

THE ECOPARK OF PERNAT ON THE ISLAND OF CRES – A REVITALISATION AREA

SUMMARY

This project is aimed at revitalisation in its entirety of one of the rural areas on the Island of Cres, in strict observance of ecological and architectural conditions, as well of broader social interests. Since the conceived revitalisation involves an integral approach, the project has been contemplated as a synthesis of research, educational, economical and commercial elements. It represents the basis for implementation of the concept containing, among other things, valuation of natural and historical heritage, preservation of an autoctone people's architecture, revitalisation of the local economy, arrangement of the landscape through an interpretation of environment, environmental protection, elevation of ecological awareness through forms of productive practice, the use of alternative energy sources, development of various models of selective insular tourism.

All the above mentioned activities will evaluate:

cultural heritage as a prime resource in order to become a productive category;
the local population teamed with its willingness to create and preserve the said heritage by an active and equal participation.

These measures seek to return to a rural area its lost identity, in this particular case to the Pernat Peninsula, revitalise all aspects of life thereof and promote economic development through a combination called "it pays-preserves-develops". The project's ultimate goal lies in a thoughtful resource exploitation, accompanied by preservation and promotion of life's basic values.

Keywords: the Island of Cres, Pernat peninsula, revitalization of rural area, integral approach, cultural heritage, ecological balance

